

*Галківська М. Б.,**здобувач кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ (ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ) ПРАВОСВІДОМОСТІ ОСОБИ–ЮРИСТА

Анотація. У науковій статті здійснено спробу проаналізувати юридичний феномен професійної правосвідомості. У процесі аналізу виокремлено структуру цього неоднорідного й багатоаспектного явища, а також вказано на категорію правоусвідомленості як своєрідного акме професійної свідомості особи–юриста.

Ключові слова: свідомість, правосвідомість, професійна деонтологічна правосвідомість, правоусвідомленість.

Постановка проблеми. Професійна сфера є однією з найбільш визначальних у площині можливостей особистісної життєдіяльності людини. Професійна діяльність, як підтверджують численні дослідження, для значної кількості людей є шляхом знаходження й реалізації сенсу їхнього життя. Відповідно, можна вважати процес професійного самовизначення та професійної реалізації одним із спектрів особистісного розвитку людини в цілому, на філософсько-правове осмислення якого й спрямована мета статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженням професійної правосвідомості особи–юриста протягом багатьох століть займалися теоретики різних держав. Проблема вивчали П. Біленчук, І. Вдовина, В. Гвоздецький, С. Ірхіна, В. Криволапчук, А. Леонтьєв, В. Нерсесянц, С. Сливка, Р. Троцький, Ж. Туленова, В. Циба, М. Цимбалюк та багато інших.

Професіонал – це передусім людина, з властивою їй біопсихосоціальною природою. У професійній свідомості людини акумульовано не лише здібності, спеціалізовані знання, вміння, навички, а й, що важливіше, особистісну спрямованість, яка окреслює мотиваційно-функціональну сторону професійної діяльності, визначаючи її якісний зміст у соціальному відношенні [7, с. 251]. Духовну природу особистості людини визначає неологічна сутність, що характеризується потенційною універсальністю, творчо-вольовою спрямованістю, іманентною здатністю до вибору добра й заперечення зла, онтологічної готовності до самопізнання й самовизначення у спосіб самообмеження та – у визначальних ситуаціях – самозречення.

На наш погляд, духовність слід розглядати як динамічну систему смислових утворень особистості, репрезентовану етичним, естетичним, інтелектуальним й екзистенційним змістами процесів відображення і конструювання дійсності. Згідно з принципом формування свідомості, обґрунтованим О. Леонтьєвим, у процесі соціалізації людина засвоює ряд значень, що виступають ідеальною, духовною формою кристалізації суспільного досвіду попередніх поколінь і є зафіксованими у формі понять, знань чи навіть у формі вмінь як узагальнені образи дій [3, с. 134].

Таким чином, значення, що першочергово є відображенням дійсності, незалежно від індивідуального, особистісного ставлення до неї людини, виступає семантичним Всесвітом, яке набуваючи змісту суб'єктивності, значимості, особистісних відношень, трансформується в особистісний смисл. Смислові утворення особистості є динамічними смисловими системами: вони несуть у собі об'єктивне відображення дійсності й емоційно-особистісне афективне ставлення до неї, той сплав афекту та інтелекту, що є особистісним суб'єктивним смислом.

В умовах професійного становлення особистості відбувається внутрішня реконструкція особистісних смислів, шляхом актуалізації апріорних значень присутніх в сутнісному «Я», формування нових смислів професійного спрямування [2, с. 155]. З одного боку, духовна сутність ініціює творчу активність людини, даючи можливість репрезентувати в такій особі її індивідуальну природу, з іншого – спонукає людину до прагнення підпорядкувати цю індивідуальність загальному благу.

Слід зазначити, що духовність є водночас і умовою, і наслідком успіху діяльності. Саме духовний потенціал особистості надає професійній діяльності творчого особистісного змісту, ініціюючи внутрішнє прагнення людини до розвитку нових фахових якостей і вмінь, формування інформаційної основи діяльності, індивідуального стилю. Кваліфіковані якості людини, у певному розумінні, виступають спеціалізованою формою репрезентації тих самих особистісних якостей, які у межах визначеної професійної діяльності набувають конкретного функціонального значення. Очевидним є зворотній ефект – розвиток нових особистісних якостей людини, зміст яких залежатиме від динаміки ціннісно-смислової сфери, зумовленої специфікою самої професійної діяльності.

Процес становлення особистості спеціаліста, творця у своїй справі є вельми складним процесом, успішність якого залежить передусім від відповідності обраної професії сутнісними особливостями конкретної особистості та її готовності і спроможності повною мірою реалізувати їх дієвий спосіб – у готовності відповісти на внутрішнє покликання шляхом самопізнання, саморозвитку й самовдосконалення у професійній сфері життєдіяльності.

Варто зазначити, що важливим елементом розбудови правової держави, правової культури юриста є саме професійна правосвідомість, що становить собою сукупність поглядів, ідей, уявлень, упевненості, почуттів, які виражають ставлення правознавця до населення та його соціальних груп, до права, законності, правосуддя, його уявлення про те, що є правомірним, а що неправомірним. Загалом професійна правосвідомість юриста – це сукупність правових поглядів юриста, які відображають власну оцінку права, наявного суспільного й державного ладу, а також відповідність своїх дій і вчинків нормам права. До структури професійної правосвідомості юриста можна віднести чотири основні типи оцінювальних відношень: ставлення до права, тобто до його системи – норм, інститутів, галузей; ставлення до правової поведінки людей, як правомірної, так і протиправної; ставлення до правоохоронної, правозахисної діяльності, судочинства; ставлення до власної правової поведінки, що є правовою самооцінкою [9, с. 43].

Ставлення юриста до правових цінностей виражається в оцінювальних судженнях, що можуть бути виявлені емпіричним дослідженням з більшим або меншим ступенем відповідності справжнім оцінкам обстежуваних осіб. Однак самі по собі ціннісні відносини як інтелектуально-емоційне утворення без чинників, що відіграють роль пускових механізмів діяльності, ще не мають здатності практичної реалізації. Таку роль

виконує вольовий компонент, що формує готовність діяти в певному напрямі. Включення цього компонента приводить до нових, тепер уже інтелектуальних емоційно-вольових утворень, соціальних установок. Не слід також плутати поняття правосвідомості юриста та його правоусвідомленості. Фактично правоусвідомленість людини є найвищим рівнем правосвідомості юриста, його своєрідним акме, подібно до того, чим є суспільно активна поведінка в загальній піраміді правомірної поведінки людини.

Правоусвідомленість особи нерозривно пов'язана із професійною правовою культурою та гармоніює із загальними принципами юриспруденції, такими як панування права, справедливості, рівність, гуманізм. Вона, за своєю суттю, є глибинним переконанням особи-юриста щодо верховенства зазначених принципів. Отже, правоусвідомленість є узгодженим і скомпльованим комплексом правоохоронних настанов особи-юриста, правоохоронної мотивації, елементів правосвідомості та правової культури.

Утім не лише правоусвідомленість, що є своєрідним завершенням правосвідомості особи юриста, відіграє первинну роль у структурі свідомості. Поряд із такими ціннісними концептами ідейного спрямування свідомості юриста, особливо під час розв'язання конкретних професійних завдань, потребує достатнього рівня розвитку мисленнєвих функцій, тобто правового мислення, про загальносоціальний вимір якого вже йшлося вище. Щодо категорії професійного правового мислення, то останніми роками у вітчизняній загальноправовій науці дослідженню цієї категорії відводиться не надто багато місця, що, на наш погляд, є невинуватим, адже працівнику практичної юридичної сфери щодня доводиться вирішувати низку проблемних ситуацій, а іноді й у загрозливих умовах. Тому й виникає потреба кваліфікованого вирішення правотворчих і правозастосовних завдань особою-юристом саме за допомогою категорії професійного правового мислення. Такий стан речей власне і формує потребу шліфування конкретних характеристик мислення людини, серед яких науковці вбачають різні компоненти, зокрема: а) вміння правильно оцінювати ситуацію й ухвалювати відповідне рішення; б) конкретність мислення особи-юриста; в) здатність перетворювати інформацію; г) здібність до ризику; д) ініціативність і здатність підпорядковувати собі волю супротивника; е) передбачення, інтуїція [4, с. 23]. Юридичне мислення, своєю чергою, тісно пов'язане із поняттям навичок. Основними серед мисленнєвих навичок юриста, тобто його інтелектуальних умінь, можна вважати такі: а) уважне ставлення до особи підслідного; б) прогнозування їхньої поведінки; в) з'ясування умов, які сприяють вирішенню конкретної ситуації, тобто вміння моделювати картину справи; г) можливість прогнозування поведінки сторін [4, с. 237]. Все це наштовхує на думку, що правосвідомість особи-юриста – це інтелектуальне, духовне та навіть творче відображення об'єктивної дійсності, що має бути гнучким, оперативним, емотивним, толерантним, критичним.

Важливим моментом у контексті питання правосвідомості є формування в особи-юриста належної системи загальноморальних норм та уявлень, яка регулює його поведінку як у професійній сфері, так і поза нею. Саме загальносоціальні, а не власне правові фактори, умови, чинники відіграють першочергову роль на етапі формування правосвідомості особи-юриста.

Все вище задеклароване вказує на той факт, що позитивний вплив на формування особи-юриста й на його подальшу професійну діяльність досягається завдяки належному рівню його загальнолюдського розвитку, ерудиції, духовності. Безумовно, що динаміка суспільного життя не стоїть на місці, а норми пра-

ва та відповідальність за них змінюється, як і те, що правова обізнаність та фаховість юриста теж не залишається статичною, та все ж сталими впродовж багатьох століть є уявлення про добро і зло, а поняття відповідальності як зовнішнього імперативу повсякчас контролюється совістю як імперативом внутрішнім.

Отже, з огляду на вищезазначене, варто вказати, що основним напрямом підвищення якостей і виходу на принципово новий рівень професійної правосвідомості особи-юриста є і залишатиметься підвищення його моральних норм та морального самоконтролю. Останній своєю чергою охоплює також вольовий компонент [5, с. 621–622]. Відповідно до цієї концепції, юристу необхідно виробити своєрідний механізм «противаг і стримувань», які контролювали б його правову й фахову поведінку та забезпечували б його від вчинення неправомірних, а також непрофесійних, не деонтологічних вчинків. Без сумніву, що не лише загальноморальна конструкція утворює фундамент професійної правосвідомості юриста. Сюди також слід віднести важливість правового виховання юриста крізь призму як стихійної, так і планової діяльності учасників соціального та правового життя, унаслідок якої особа-юрист засвоює ті чи інші постулати юридичного життя.

Іншим засобом, подібним до правового виховання, можна назвати правову соціалізацію, яка полягає у впливі на свідомість особи-юриста агентів юридичного характеру декількох рівнів, наприклад, таких як правове середовище, факультет навчання, робочий колектив, стажування, наукові й науково-практичні заходи, урочистості та святкування тощо [8, с. 23].

Важливим, так би ми мовити галузевим, аспектом професійної правосвідомості юриста є постійний аналіз правових ситуацій. Отже, юрист мусить вдаватися до аналізу прийнятих рішень загальнодержавного чи локального характеру, а також аналізувати власне правозастосовну діяльність на предмет справедливості. Як відомо, професійна чи деонтологічна правосвідомість юриста формується на основі так званого внутрішнього імперативу службового обов'язку. Він є інструментальним терміном, підґрунтям для будь-якого виду досліджень у сфері професійної правосвідомості. Тому, як слушно зазначає С. Сливка, деонтологічна правосвідомість особи-юриста – це неповторний результат його правосвідомості, одержаної під впливом раніше сформованої правової інформаційної культури у момент виконання службового обов'язку. [6, с. 46].

Отже, вималюється триєдина структура професійної правової свідомості: а) загальна правосвідомість; б) правові інформаційна культура; в) внутрішній імператив права. Останній є своєрідним рушієм, началом деонтологічної правосвідомості, тобто внутрішнім ціннісним змістом того чи іншого закону. Щодо конкретних етапів готовності деонтологічної культури юриста, то до них слід зарахувати: а) стихійну, коли особа-юриста без пережитого правового досвіду зіштовхується з певною правовою ситуацією; б) очікувану, коли особа-юрист з наявним досвідом зіштовхується з новою проблемою; в) перманентну, тобто професійну поведінку особи-юриста у більшості сталих ситуаціях [1, с. 126].

Окремий погляд слід зупинити на принципах, які визначають спрямованість професійної правосвідомості юриста. Очевидним є той факт, що низка загальноюридичних принципів, які виражають зміст правової науки, ризняться залежно від конкретного об'єкта. Наприклад, принципи права демократичних і тоталітарних держав, звісно, відрізнятимуться як за своїм переліком, так і за змістом. Відтак, на нашу думку, основні принципи права демократичного суспільства та принципи права особи-юриста високого рівня правової свідомості збігатимуться.

Висновки. Враховуючи попередні аспекти дослідження, наголосимо на ключових принципах: а) принцип верховенства права та правомірності. Ця правова цінність повинна пронизувати всю без винятку правову систему й деонтологічну правосвідомість юриста як одне й те саме явище на макро- й макрорівнях. Особи, від яких залежить майбутнє правової системи держави, повинні здійснювати свою діяльність виключно у межах зазначеного постулату. Порушення, а чи найменший відхід від цього принципу особою-юристом може спричинити тяжкі наслідки для багатьох осіб і ланок суспільства в цілому; б) принцип повновладдя народу та справедливості. Особа-юрист, яка перебуває на посаді, займає важливе суспільне становище, повинна пам'ятати, що її дії мають виконуватися виключно у межах інтересу народу, адже саме народ уповноважив її на ведення правозастосовної діяльності; в) принцип гуманізму та рівності, який проголошує об'єктивне неупереджене ставлення до кожної зі сторін правового конфлікту; г) принцип відповідальності. Висловлена теза постає чи найбільш необхідною й затребуваною зважаючи на діяльність особи-юриста.

Як видається, для того, аби впровадити окреслені постулати в повсякденну юридичну практику, варто діяти з огляду на конкретні якості особи юриста, зокрема: а) компетентність; б) зрілість; в) толерантність; г) активність; д) емотивність; е) об'єктивність; є) ерудованість тощо. Зрозуміло, що універсальної юридичної професії не існує. Професійна правосвідомість юриста різниться за суттю та особливостями, залежно від конкретної спеціальності чи освітньо-кваліфікаційного рівня, що спричиняє відмінності як в осмисленні мікрофеномена правосвідомості, так і в практичних аспектах розглядуваної проблеми.

Література:

1. Біленчук П.Д. Філософія права : [навчальний посібник] / П.Д. Біленчук, В.Д. Гвоздецький, С.С. Сливка. – К. : Атіка, 1999. – 208 с.
2. Ірхіна С. Актуальні проблеми професійного навчання працівників ОВС України / С. Ірхіна // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток: Матер. II Всеукр. науково-практ. конф. – Одеса : ОДУВС, 2009. – С. 154–158.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Политздат, 1975. – 202 с.
4. Личность и мировоззрение: [сборник научных трудов Ташкент-

ского государственного педагогического университета] / За ред. Ж. Туленова. – Ташкент : ТГПУ, 1985. – 118 с.

5. Новая философская энциклопедия: в 4 т. – М. : Мысль, 2010. – № 2. – 2010. – 634 с.
6. Сливка С.С. Філософія права : [навчальний посібник] / С.С. Сливка. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.
7. Троцький Р. До питання професійного становлення майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України / Р. Троцький // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Одеса : ОДУВС, 2009. – С. 247–254.
8. Циба В.Т. Соціологія особистості: системний підхід / В.Т. Циба. – К. : МАУП, 2000. – 145 с.
9. Цимбалюк М.М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність: [монографія] / М.М. Цимбалюк. – К. : Атіка, 2008. – 285 с.

Галківська М. Б. Філософсько-правове осмислення професійного (деонтологічного) правосвідомості юриста

Анотація. В науковій статті предпринята попытка проаналізувати юридический феномен професійного правосвідомості. В процесі аналізу виділена структура цього неоднорідного і багатоаспектного явлення, а також указана категорія правосвідомості як своєобразного акме професійного свідомості особи-юриста.

Ключевые слова: сознание, правосознание, профессиональное деонтологическое правосознание, правосознание.

Galkivska M. Philosophical and legal professional judgment (deontological) sense of justice of the individual lawyer

Summary. The scientific article is an attempt to research undertaken analysis of the phenomenon of professional legal consciousness, determined the structure of the heterogeneous and multifaceted phenomenon and, listed in the category of high consciousness as a kind of acme of professional consciousness of lawyer.

Key words: consciousness, justice, professional legal consciousness, structure of professional legal consciousness, high professional legal consciousness level.